

„člověk má dělat to, nač má sílu“

život olgy havlové

/pavel kosatík

/mladá fronta

PAVEL KOSATÍK

„Člověk má dělat to, nač má sílu“

ŽIVOT OLGY HAVLOVÉ

Mladá fronta

VZPOMÍNKA NA ŽIŽKOV

*„Kutálející se míč, klobouk,
perzóna by mohly být v erbu Žižkova.*

A nad ním nápis: „V pádu jest rovnost!““

PETR KOUBA: MY ANÁLOVÉ ŽIŽKOVŠTÍ

„Až se nebudete dívat, vyhodím to z okna.“ Když je děčku jedenáct let a je zvyklé na to, že je jedináček, odvyká si těžko. Taky Jaruna vyhrožovala, že až „to“ přivezou, z porodnice u Apolináře, kde se „to“ narodilo, bude zle. Žárlila, upřímně a strašně. „Budeš ji mít ráda, uvidíš. Je to tvoje sestra, Olinka!“ Domlouvání nebylo nic platné. První týdn po 11. červenci 1933, kdy jejich druhorozená dcera přišla na svět, se rodiče báli nechat ji se sestrou o samotě.

Jedenáctého července, to má svátek Olga. Jedna z četných tet prý tehdy rozhodla: „Když už si to jméno přinesla na svět, ať je má.“ V těch slovech nezněla kdovíjaká radost, nové děčko znamenalo nové starosti. Aspoň tady, na Žižkově, kde život od rána do večera dával zabrat právě tím, že bylo třeba ho neustále žít. Narození dítěte nebylo důvodem k citovým výlevům. O jednu Šplíchalku bude víc, to bylo všechno.

Dětí bylo v rodině vždy dost; matka pocházela ze tří a otec z pěti sourozenců. Poznali se na Žižkově, ale matka pocházela z východočeské Úpice; byla ročník 1903 a do Prahy přišla s rodiči, když jí bylo sedm let. Ačkoliv Češka, neuměla prý tehdy pořádně česky; když si ji namluvil Olžin otec, byla však už pražskou patriotkou. Vydržela; Žižkov jí přešel do krve; přesto s ním nikdy úplně nesplynula. Jeho mírně dryáčnickou realitu vzala za svou, ale vždycky si ponechala pootevřená zadní dvířka, a těmi pak unikala. Do cizích svě-

tů, velkýma modrýma očima, které po ní Olga zdělila a kterýma se jako máma dívala do světa, důvěřivě a odhodlaně jako ovečka. Matka totiž měla všechno uspořádané a oddělené: co viděla kolem sebe v ulicích města, to byl svět číslo jedna. Svět číslo dvě začínal v divadle nebo v kině, když se zhaslo a na scénu nebo na filmové plátno vpadl Dóda Pištěk nebo mladý Gabin. V té chvíli pro ni svět kolem přestal existovat a ocitla se na scéně s nimi.

Otec, o deset let starší než matka, spadal do kategorie, pro kterou se už dřív vžilo označení „žizkovský frajer“: čepice na stranu, šátek kolem krku, retko zalípnuté v koutku úst a v oku chladný svit. Ale už nic víc... Z žizkovských pásků se rychle stávali fotři, leč otec Šplíchal nikdy nefotroval. Nejstarší Olžina vzpomínka na něj vypadala takto: otec ji s sebou bere do hospody; Olga si hraje na chodníku, a když ji to přestane bavit, zajde za ním a přemlouvá ho, aby šel domů; ještě se jí sice nikam nechce, ale oba mají domluvenou hru – buď otec poslechne a půjde, nebo ji podplatí tím, že jí objedná sklínku malinové limonády se spoustou bublinek. Bylo to fér a obojí bylo příjemné – táta byl docela fajn.

Vážně – byl. Živil se jako koňský řezník, dělal u Uxů na Vinohradské, tehdejší Fochově třídě. Když měl práci, byla s ním zábava, když byl později nezaměstnaný, bylo to taky prima, protože měl spoustu času. Nikdy se nevztekal jako žizkovští fotři, trochu víc pil jen na silvestra a byl hodný – když třeba matka v neděli dopoledne s dětmi odešla do kina, uvařil polívku, aby jí ušetřil práci. To tehdy určitě nebylo v žizkovských rodinách pravidlem.

Dlouho ale nepobyl. Vlastně za to mohla máma. Táhlo jí na čtyřicet, když si našla o patnáct let mladšího chlapa. Velká láska v žizkovském stylu, ze které se nakonec narodil

Olžin o šest roků mladší nevlastní bratr Pepík. Otec Šplíchal všechno zvládl, prosadil dokonce i to, aby s ním měl Pepík stejné příjmení. Co to však bylo platné: matka byla hodně, doopravdy hodně zamilovaná. A tak když bylo Olze šest roků, šli s otcem od sebe. Jenže pan Šťastný, na kterého se čekalo jaksi s otevřenou náručí, se nakonec nedostavil – nebo podle jiné verze přišel, ale později, než měl, a matky se jeho váhání dotklo. Olga si ho zapamatovala, protože vedl v Podolí obchod s potravinami a občas jí nebo ségře za války strčil tašku s jídlem. Pak se však rodině ztratil z dohledu – někdo říkal, že umřel při bombardování Prahy, na každý pád zmizel.

Ať byla pravda taková nebo jiná, takhle se to v rodině vyprávělo. K otci svých dcer se matka už nikdy nevrátila. Také dcery se s otcem sice stýkaly až do jeho smrti, ale jenom zřídka; Olga ho například zvala, když jako dívka vystupovala v ochotnických divadelních představeních, a byla ráda, když tu a tam přišel do rodiny na kus řeči. Podruhé se oženil až po patnácti letech, jako by stále nemohl uvěřit, že už se nikdy nebude moci vrátit zpět. Přesto to byl on, komu se přičítala vina za rozchod rodičů – protože byl pryč... Olga se díky tomu nikdy v životě nezbavila mírně shovívavého postoje k mužům. Jsou prima, dělají život příjemný a zajímavý, ale koneckonců na ně není velké spolehnutí. Chvíli jsou, podruhé nejsou, ale je to ženská, kdo zůstává, a kdo se tím pádem musí postarat.

To Olga viděla, nebo věřila, že vidí, když jí bylo šest. Dobře si to zapamatovala. Od té doby na sebe totiž všechnu starost o rodinu vzala matka.

Matka, to bylo celé Olžino dětství; člověk, který jí otevřel svět. Chovala se tak, že Olze přešla do krve její přítomnost jako jistota; ještě o čtyřicet let později, kdy jí samé bylo zle a kdy se role obrátily (protože teď to byla Olga, kdo se o matku staral), ještě v té divné době přelomu 70. a 80. let měla matku v zádech jako oporu a uklidňovalo ji pomyšlení, že na ni matka myslí; když o ní mluvila v době, kdy už matka nežila, v rozhovorech, byla to pro ni „maminka“ – jedna z mála, snad dokonce jediná zdrobnělina, která jí kdy vyšla z úst.

Přitom by se dalo říci, že matka s malou Olgou zase tolik času nestrávila; do práce se vrátila už z šestinedělí a chodila Olgu domů jen kojit. Dělala u Dynybyla, žižkovského výrobce alkoholických nápojů. V Říčanech měl vlastní lihovar a v Chelčického ulici, kde Šplíchalovi bydleli, stála jeho stáčírna, odkud se plné láhve rozvážely do žižkovských hospod vděčným zákazníkům. Většinu osazenstva závodu tvořily ženy, práce šla od ruky, často se i zpívalo, což všechno dohromady mohli ocenit náhodní chodci, když se v létě otevřela okna a ruměné ženy v propínacích šatech se na pár minut uvelebily na parapetech. Šéf byl celkem vlídný muž a matky Šplíchalové si vážil, protože s ním kdysi začínala, když zakládal firmu a rozvážel basy na dvoukoláku. Jako dobré pracovníci jí přispíval týdně k platu bednou dobrého pití – což mělo význam hlavně za války, kdy se láhve daly na trhu na Prokopově náměstí prodat nebo vyměnit za jídlo. Při práci přesčas Dynybyl kupoval svým lidem večere a ve šťastnějších dobách také o Vánocích dával zabít kromě jednoho prasete pro rodinu druhé pro zaměstnance.

Uživit z jednoho platu tři děti šlo přesto jen taktak; proto ke slovu pravidelně přicházela babička, která tři sourozence nejen vychovávala, ale dávala jim taky najíst a přispívala na

oblečení. Matka byla ve všední dny obyčejně pryč. Po roce 1945 nastoupila v bývalé kapslovně v Jeseniově ulici, kde se začaly montovat motocykly Ogar a potom Jawa; Olga s bratrem se tam chodili dívat na velké roztočené bubny naplněné pilinami, ve kterých se leštily pochromované dráty do výpletů kol. Když pak výrobu zrušili, přešla matka pod Moto-technu, kde vydávala součástky, ale to už bylo dávno po válce, z jejích dětí byli dospělí lidé a ona sama chodila do práce hlavně proto, že nevydržela doma. Když začala asanace starého Žižkova, dostala byt na Proseku, ale dojížděla odtamtud dál do Jeseniovky autobusem. Odešla do důchodu, až když jí přestaly sloužit nohy, to jí bylo sedmdesát, a žila potom ještě dalších jedenáct let – protože skoro nemohla chodit, vysedávala aspoň za oknem a pozorovala, co se kde na ulici šustlo.

Obě dcery její životaschopnost zdědily; starší Jarka, matka pěti dětí, pracovala jako kuchařka v Praze a v Podkrkonoší, montovala rádia a televizory v Tesle a do důchodu odešla ve dvaasedesáti letech jen kvůli tomu, že si zlomila kolenní krček, což ji také vyřadilo z pohybu. Olžin příběh je v tomto ohledu známý – nejhektičtější období jejího života začalo pár let před její šedesátkou, kdy se jinak končívá.

* * *

Děti zdědily i matčinu schopnost jasně oddělovat práci a volný čas. Matka měla nejen jiné šaty na všední den a na neděli, ale měla i jinou, nedělní náladu, jejíž hlavní součástí byla lačnost po kulturních zážitcích – třeba takových, jaké přinášelo nedělní odpoledne nad zmrzlinou na barrandovských Terasách, které v roce 1929 otevřel jistý pan Havel.

Matčina nedělní nálada však většinou nějak souvisela s divadlem, vedle hospod a nemnoha kin hlavní žižkovskou atrakcí meziválečné doby. Hrálo se zde trochu jiné divadlo než v dalších pražských čtvrtích: Žižkov neměl svou stálou, „kamennou“ scénu, jakými se mohli chlubit obyvatelé sousedních Vinohrad, Karlína, Libně nebo Nuslí. Existovalo tady pár honosnějších sálů, jako byl Národní dům, hotel Tichý nebo Masarykova síň ve Štítného ulici, ale hlavně se hrálo v každé jenom trochu lepší hospodě – většinou ochotnický, pění desítek hereckých spolků, s vědomím, že premiéra je často zároveň derniérou a že prchavost okamžiku nebude už nikdy obnovena.

Matčino srdce bilo hlavně v operetě; ta hrávala jen kousek za žižkovskými hranicemi v Pištěkárně, tedy v takzvané Aréně, která stála na náměstí Jiřího z Poděbrad a již vedl charismatický principál Jan Pištěk. V neděli ráno se matka s dětmi vydrhla a nastrojila a během dne se vydávala do Pištěkárny hned dvakrát: ráno s dětmi na Kašpárka, večer na Brandejské dragouny, Dům U tří děvčátek, Orlova nebo Tři panenky z Lorety. Melodie z operet jí dokázaly vehnat slzy do očí; doma se po každém představení zpívalo i několik dní.

Okamžikem, kdy promluvil (a zazpíval) film, se k matčiny láskám přidalo ještě kino – a tady se obnažila skutečná hloubka její vášně pro romantické příběhy. Kina v centru Prahy hrála několikrát denně, a tak se matce – s dcerami v závěsu (Pepík byl malý) – běžně stávalo, že stihla za neděli tři představení. Někdy i čtyři, občas pět... Například slavné květnové povstání pražského lidu ji zastihlo před kinem Alfa ve frontě na film s Hansem Albersem. Domů se 5. května 1945 vracela oklikami několik hodin, všude už se střílelo;

děti, které tenkrát nechala doma, ji přivítaly polomrtvé strachem. S oblibou je samozřejmě brala také do žižkovských kin – například do legendárního bia Ponec, které pro svou polohu kousek od viaduktu u Bulhara mělo tu pozoruhodnou vlastnost, že se tam při každém projetí vlaku roztrásl plátno. Kino Tábor zase vynikalo tím, že dveře z hlavního sálu vedly přímo na chodník, odkud bylo možné eventuálně nahlížet dovnitř, a zadarmo. Filmy se v takových biografech hluboce prožívaly: když z plátna zaútočila bojová jízda, přední řady, obsazené dětmi, řvaly nadšením.

Z někdejších žižkovských kin, jako byly ještě Kotva, Deklarace nebo Aero, dnes už zbylo jenom to posledně jmenované – Olga mu však byla věrná ještě na sklonku 80. let, kdy tam několikrát vytáhla partu přátel.

Brzy po válce se její matka ještě oddala americkým filmům, za protektorátu zakázaným; měla je ráda všechny, kromě filmů válečných. Děti chodily většinou s ní; objevovaly svět vymyšlených příběhů, který fungoval nezávisle na tom skutečném a podle celkem fér pravidel: do kina bylo možné se těšit a film skoro vždy přinesl vzrušující zážitky, které byly jinak, v normálním životě, těžko představitelné.

* * *

Kostel se na Žižkově moc nectil; na babiččino přání sice matka dala všechny tři děti pokřtít a biřmovat, víru v Boha si však až do dospělého věku odnesl jenom nejmladší Pepík. Olga si z dětství pamatovala pouze na církevní svátky: nastrojená v bílých svátečních šatičkách jde se sestrou o Božím těle v průvodu a sype z košíčku kvítí. Sama matka ovšem nešla dcerám v náboženských věcech příkladem; v ro-

dině se tradovalo, že do kostela zavítala jen jednou v životě, v roce 1969, a sice proto, aby se pomodlila za prohru sovětských hokejistů v zápase s Čechoslováky. Což se stalo.

Matčina výchova končila tím, že z dětí udělala samostatné, soběstačné lidi a potom je odevzdala životu; tím však nekončila její starost o ně, naopak – trvala hluboko do jejich dospělého věku. Olga Havlová připomněla starostlivost své matky v několika novinových rozhovorech; nejčastějším objektem této matčiny péče však byl nejmladší syn Pepík, zvlášť poté, co se oženil a jako jediný z dětí nejenže opustil Prahu, ale odstěhoval se až na Slovensko. Když se tam pustil do stavby rodinného domku, strachovala se matka téměř denně, aby se mu na stavbě nepříhodoval třeba úraz elektrickým proudem. Vymínala si, že jí syn musí aspoň jednou týdně zatelefonovat, a aby si jeho zprávy pojistila, předepsala mu na deset korespondenčních lístků svou adresu a větu: „Jsme zdraví a spolu.“ To spolu bylo, vzhledem k matčiným zkušenostem z manželství, pro její obavy příznačné.

* * *

Meziválečný Žižkov byl často evokován slovy spisovatelů, kteří tam v té době žili a nenapodobitelnou atmosféru své čtvrti zachytili. Tak vzniklo hned několik literárních podob starého Žižkova: Ivan Olbracht a Antonín Zápotocký popsali Žižkov s jeho pavlačemi a nouzovými koloniemi jako sociální čtvrť, jedno ze semenišť očekávané revoluce. Jaroslav Seifert zachytil tesknou romantiku Žižkova jako čtvrti, kde končilo město, většina ulic vedla do polí a kde měl život často ještě ospalé, venkovské tempo. Jaroslav Žák nebo Franta Sauer zachytili barvitou řeč žižkovských obyvatel v čase,

kdy se Žižkov posunul do nitra města a stal se rázovitou dělnickou „republikou“, ale ani to nebyl obraz toho Žižkova, do jakého se narodila a na jakém vyrůstala Olga Šplíchalová.

Její Žižkov byl čtvrtí, ve které na žádnou licenci, ani literární, ani životní, nebylo místo. Samotný život spotřeboval všechnu energii a tím, že se odehrával na veřejnosti, před zraky všech, komplikoval nejen odstup člověka od sebe sama, ale například i předstírání: už tím, že někdo žil na Žižkově, dal najevo, že není tím, co se v mluvě čtvrti nazývalo „hogo fogo“.

Podmínky, v jakých se na Žižkově žilo, malé byty v pavlačových domech stěsnané na sebe, vytvářely situaci, v níž si navenek byli téměř všichni rovni. Zároveň však v poměrech, kdy všichni všem viděli do talíře a kdy nebylo možné uchovat si svobodu životního teritoria, rostly nároky na svobodu vnitřní. Nebyla náhoda, že v prostředí laciných činžovních bytů, kde uchovat důstojnost života bylo na první pohled nespílitelným snem, vyrůstaly jako houby po dešti tisíce hrdých Žižkováků, kteří svou hrdost opřeli právě o příslušnost ke čtvrti, z níž bylo jinak ve zvyku unikat. Souvislost mezi těsnou blízkostí, v níž lidé na Žižkově žili, a jejich povahovým založením se postupem času stala tématem pro spisovatele a esejisty. „Šikmost žižkovská,“ napsal například malíř a literát Petr Kouba v 80. letech do exilového časopisu Paternoster, „zajistila jisté bohémství ve zdejších domácnostech, neboť zatímco okna pokojová se vznášela ve výši prvního patra nad řvoucí ulicí, tedy na úrovni bytů měšťanských, okna do kuchyně byla do půli zasuta hlínou dvorku, tak jak jest obvyklé u podzemních bytů chudiny. To zajisté mělo vliv na nezakotvenost zdejších povah...“

Žižkov let Olžina mládí byl čtvrtí, kde život na sebe bral

stovky podob a měnil se od ulice k ulici, od domu k domu. Především zde fungovala poezie dávno zaniklých míst – usedlostí, které zde byly postaveny v minulých staletích, ale za první republiky buď už dávno nesloužily svému účelu, nebo byly zbourané a na jejich místě vyrostly domy nové – avšak původní stará jména přežívala dál, pod povrchem nového města stále jako by dýchalo město staré a připomínalo se minulostí, kdy ještě hlavní cesty vedly jinudy a kdy město neznalo tovární komíny ani rachot aut. Příkladem takové zaniklé usedlosti byla legendární Bezovka, která stávala v prodloužení dnešní Prokopovy ulice; byla tam hospoda s tanečním sálem, kde se pořádaly schůze i zábavy a kde se promítaly filmy; zbořili ji už ve 30. letech, ale název žije dál – třeba v knihách spisovatelky Daniely Hodrové, která pod vlivem atmosféry Žižkova napsala několik románových knih. Pražačka, Parukářka, Ohrada, Židovské pece či známá křižovatka U Bulhara – to všechno jsou místní názvy, jejichž původní smysl se vytratil, leč samo pojmenování trvá.

Žižkov byl čtvrtí, jejíž charakter víc než jinde ovlivňovalo nejen to, co je přítomno, ale zejména to, co chybí. Na rozdíl od jiných dělnických čtvrtí, jako byl Karlín nebo Smíchov, na Žižkově až na zanedbatelné výjimky nebyly továrny. Žilo se tam jen pár desetiletí, čtvrť byla průchozí, nevytvořily se v podstatě žádné tradice. Mezi lidmi byly minimální majetkové rozdíly – téměř všichni obyvatelé byli dělníci, řemeslníci a živnostníci; rozhodně tam chyběli bohatí podnikatelé. Žít na Žižkově za těchto okolností nutně znamenalo stát se demokratem, ale přinášelo to i životní neokázalost, kritičnost – a často i drsnost a bezohlednost.

Neuvěřitelnou vnitřní dynamiku žižkovského života je možné dát ještě do souvislosti s neklidným rozložením žiž-

kovských ulic na místních svazích – při zdejších prudkých stoupáních a klesáních často stačí ujít pár kroků a pohled na město je úplně jiný. Dívá-li se člověk z oblého vršku svatého Kříže, který se táhne lesoparkem dál k Parukářce a někdejší kapslovně, vyvstane před ním až kubistická rozporuplnost Žižkova v celé své kráse. Z jednoho místa je tento dojem ozvláštněn výhledem na – ve městě jakoby nepatřičné – množství zeleně, jímž svou rozlehlost ohlašuje ještě jedno město, a sice město mrtvých: Olšanské hřbitovy. Když je ve dvacátých letech ze Židovských pecí pozoroval Karel Čapek, jevily se mu (v článku pro Lidové noviny) ještě „hodně jižně a poeticky“, mezi topoly a cypřiši prý tehdy dosud vyčnívaly věžičky i kupole hrobek. Dnes jsou stromy vzrostlé, dávno už architekturu pod sebou pohltily, a tak se dnešní Olšany se svou bujnou vegetací jeví ze stejného místa jako tajuplná, rajská zahrada. Ostrov napínavého ticha uprostřed bouřícího kamenného moře.

* * *

V životě žižkovských rodin bylo běžným jevem časté stěhování, vyplývající z toho, jak se – k lepšímu nebo horšímu – měnila jejich hmotná situace. Olžina matka původně žila s babičkou v Chelčického ulici; když se vdala a narodily se jí děti, přestěhovala se s mužem do tehdejší Svatoplukovy ulice poblíž Pražačky – tam rodina bydlela v době, kdy se Olga narodila. Svůj nejlepší byt pak Šplíchalovi získali na Basijském náměstí; když se však matka rozvedla, odstěhovala se s dětmi znovu k Pražačce, do Buchovcovy ulice, a když se nejstarší dcera Jaruna rozhodla vdát, nechala jí matka tento byt a vrátila se s Olgou a Pepíkem k babičce do Chelčického.

Tím se kočovný kruh uzavřel, v tomto dnes už neexistujícím domě v Chelčického ulici číslo 29 pak Olga vyrostla, v ženské domácnosti vedené přes den babičkou a po večerech matkou; zde si později, už jako samostatná dívka, ve dvoře vybudovala vlastní byt a odtud také v roce 1964 následovala Václava Havla do vznosného měšťanského bytu na vltavském nábřeží.

Dům stál v místech, kde dnes stojí hotel Olšanka. Padl tedy za oběť asanaci Žižkova – matka, která v něm zůstala jako poslední obyvatelka, se odtamtud stěhovala v roce 1969. Byl to typický žižkovský činžák tvořený dvěma domy: předním, obráceným do ulice, a zadním, opřeným ve svahu; oba trakty byly oddělené dvorkem se zahrádkou. Rodina bydlela v přízemí předního traktu v bytě, který se – tak jak to bylo na Žižkově obvyklé – skládal z kuchyně a pokoje. Pokoj byl světlý, zato v kuchyni byla tma, takže se tam prý přes den svítilo i v létě. Byt v už tehdy starém domě byl vlhký, zdi neměly izolaci, a protože byly metr silné, bylo dost těžké dvě místnosti vytopit. V zimě v domě běžně zamrzala voda v trubkách, takže Olžiným úkolem, stejně jako úkolem ostatních dětí, bylo nahřívat je svíčkou. Žižkovskou samozřejmostí byl i záchod a umyvadlo na chodbě, respektive ve dvoře.

Co však bylo pozoruhodné: matka v tomto přízemním bytě nikdy, ani na noc, nezamykala dveře a v létě běžně nechávala otevřená všechna okna – bát se začala až po vystěhování na sídliště. Neměla strach ani posílat své děti na ulici, aby si tam hrály – tehdy tam ještě nestála auta zaparkovaná ve dvou souvislých řadách jako dnes a průjezd každého vozu byl naopak drobnou, zaznamenáníhodnou událostí.

Žižkovská ulice byla mezi válkami živým divadlem, kde vždycky probíhalo několik dějů najednou: listonoš přinášel poštu, uhlíři stěhovali v putnách do domu uhlí, strážník se zastavil na kus řeči s prodavačem v obchodě, kluci kopali do hadráku. Z každého obchodu se linula jiná vůně – jednou čerstvý chleba, podruhé pražená káva, potřetí burské oříšky. A každá ulice měla svou hospodu, kde se přes den dobře vařilo a odkud se večer rozléhal zpěv. Tehdy se tam chodilo tátovi pro pivo – a fofrem!, aby nespadla pěna; žižkovskou zvláštností bylo nošení piva nikoli do džbánů jako v měšťanských čtvrtích, ale do püllitrů – víc se většinou pilo jen v neděli nebo ve svátek. A pily samozřejmě také ženy, Olžina matka měla ráda tmavého pražana.

V Chelčického ulici, kde Olga vyrůstala, měli zvláštnost – hospodu, kam chodili uhlíři a popeláři, a kde se proto nalévalo už v šest ráno. Popeláři měli sídlo v domě naproti, uhlířský krám byl tři domy vedle; nedaleko na Komenského náměstí byla dokonce samoobsluha, kde člověk mohl ukázat prstem a přivezli mu lesklé brikety, matný ořech nebo svázané kolo řezaného dříví na podpal. Domu naproti se říkalo Obecní dvůr, protože v něm měli byty lidé, které zaměstnávala obec, a sídlili tam také hasiči, metaři a podobně. Byly zde však také sladší pamětihodnosti: naproti přes křižovatku byla cukrárna, kam se dalo zajít na zmrzlinu do papíru nebo do oplatkové mušličky; byl tam i koloniál, jehož majitel nabízel veškerý sortiment pro domácnost – od potravin přes drogistické zboží až po smetáky a kýble. Všechno mělo svá logická propojení, například papírnictví nemohlo stát jinde než za rohem v Lupáčově ulici přímo proti škole, a

další cukrárna hned vedle byla též na mimořádně vhodném místě. Všechny obchody byly tak blízko, že se do nich dalo pohodlně dojít a při nákupu důkladně porozprávět.

Chelčického ulice měla městský charakter, většinou ji tvořily pětipatrové činžáky natěsnané tak na sebe, že slunce do tohoto kaňonu svítilo jenom pár hodin okolo poledne. Kousek odtud, ve směru dnešní Olšanské ulice, však začínal venkov, symbolicky Olšanským rybníkem, který se nacházel na rohu Prokopovy a Olšanské, v místech, kde je dnes školní hřiště. Jaroslav Seifert ho v pamětech popisuje jako nehlubokou louži zarostlou u břehů rákosím, o které se prý říkalo, že tam stékají spodní vody z Olšanského hřbitova. To však byl stav předtím, než se Olga narodila; v letech, kdy si sem s ostatními dětmi z blízkých ulic chodila hrát, rybník v létě připomínal spíš páchnoucí stojatou stoku – přímo do něj totiž ústily odpadní roury, ve kterých se ovšem dalo schovat a kde se krásně rozléhal hlas. V zimě se na rybník chodilo bruslit, v létě tam šuměly koruny vzrostlých stromů a z oblíbeného hostince Pod kaštanem, u kterého byl vybudovaný parket, o nedělních odpoledních vyhrávala hudba. Venkovskou scenerii dotvářel chór místních žab, který se za noci rozléhal široko daleko a ještě o dvacet let později pronikl do rané milostné korespondence Václava Havla, který sem chodil Olgu doprovázet.

Později, při stavbě školy, rybník vysušili a dnes po něm není stopy, stejně jako na místě hospody Pod kaštanem je teď rušná křižovatka. Z krajiny Olžina dětství se nedochovalo mnoho, stále však stojí vila, v níž kdysi bydlel básník S. K. Neumann a kde v době, kdy byla Olga malá, ještě žila jeho někdejší žena Kamila, vydavatelka bibliofilských tisků. Když si sem Olga chodila hrát, působila vila v zarostlé za-

hradě tajuplným dojmem a tichý dům s točitým dřevěným schodištěm a regály plnými knih ji poprvé překvapil poznáním, že existuje ještě jiný svět, než je ten, ve kterém je přes kuchyň napnutá šňůra s prádlem, kde se stále rodí nové děti a kde starost o živobytí zabere skoro všechnen čas.

* * *

V místech, kde leží dnešní Olšanské náměstí se svou panelovou scenerií a mírně šíleným dopravním provozem, stále před šedesáti lety pavlačové domy obvyklého žižkovského stříhu, snad jen o pár pater nižší než v centrálních částech Žižkova okolo kostela svatého Prokopa. Dnešní Olšanská ulice je mnohem širší než kdysi, vede tudy tramvajová trať, a především zde v 70. a 80. letech vznikl „žižkovský Manhattan“, obrovské šedé bloky domů, v nichž sídlí Telecom, banka, pošta, poliklinika a další instituce, na něž navíc shora shlíží televizní věž; bydlet se odešlo jinam. Žižkov byl z periferie nemilosrdně vražen do chřtánu vnitřního města a zaplatil za to svou vnitřní rozpolceností: dnes není ani centrem, ani předměstím, staré charakteristické rysy ztratil a mnoha nových nenabyl.

Kromě už zmíněných míst patřil ke krajině Olžina dětství ještě vrch Šibeničák, zvaný i poetičtěji vrch svatého Kříže. V sousedství Olšan vyrostlo ve 30. letech rozlehlé nákladové nádraží – další prostor, kam se dalo před dospělými mizet. Taký pozdější pustina mezi Chelčického a Malešickou ulicí byla mezi válkami slušně udržovaným parkem s lavičkami, šterkem vysypanými cestami a s veřejným osvětlením. Kousek odtud, v místech, kde později vyrostla bytová kolonie Parukářka, stála legendární kapslovna, tedy to-

várna firmy Sellier a Bellot na výrobu výbušnin – když sem Olga začala chodit, byla však riziková výroba už převedena z obytné čtvrti mimo Prahu, na venkov.

Na opačnou stranu od Chelčického se ulice svažovaly směrem k Prokopovu náměstí – zde, v ulicích Cimburkově, Chlumově a Milíčově začínalo tehdy mírně nebezpečné území, kde žili Cikáni a kam samotné dívky nebylo vždy radno chodit. Na Pražačce, směrem k Libni, zase vznikla za první republiky první nouzová dělnická kolonie na Krejčárku – to byla exotika druhu: Nedáš-li si pozor, taky takhle skončíš. Chodilo se nahoru na Vítkov, z Pražačky dolů k trati na třesně, na Židáky (Židovské pece), ke Smetance... Všechno to byla místa plná svérázné magie i poezie: obvykle stačilo vstoupit do tmavého průjezdu, jímž protahoval průvan, a vydat se do hloubi dvora, kde jistě čekalo dobrodružství. Ležela-li někde legendární Foglarova Stínadla, pak to docela dobře mohlo být zde; a hranice mezi nimi a Druhou stranou mohla probíhat Kubelíkovou ulicí, která formálně oddělovala starý Žižkov od Vinohrad. Zde sváděli žižkovští raubíři bitvy s čistšími a lépe oblečenými premianty z Vinohrad, právě tak jako na opačné straně vrchu Vítkova podnikali ještě vášnivější nájezdy proti partám z Karlína, stejně drsným nebo ještě drsnějším, než byli sami. Pro mládež mezi desátým a patnáctým rokem byl Žižkov kromě jiného také válečným územím a ze šrámů utrpených v bitvách se rodila hrdost na příslušnost k vlastní čtvrti. Olga si ji z dětství uchovala až do konce života a nikdy se ke svému žižkovanství nepřestala hlásit – přes pozoruhodný úpadek, jakým Žižkov po roce 1948 prošel, když velkou část své někdejší atmosféry ztratil.

Olga Šplíchalová, dítě Žižkova, tedy ve skutečnosti vyrůstala napůl na vesnici; hlavně tím se dá vysvětlit snadnost,

s jakou se o třicet let později na své usedlosti Hrádečku proměnila nikoli snad v chalupářku, ale ve venkovanku, která život v sousedství přírody přijímá jako samozřejmost. Veškerý život žižkovských dětí se za jejích časů odehrával venku, na ulici, kde se v létě kopalo do balonu a v zimě sáňkovalo; děti z ulic zmizely až s přibývajícím automobilovým provozem v 60. letech.

Prostředí, ve kterém Olga vyrůstala, bylo také od počátku naprosto reálné – problémy, které se v něm řešily, byly ty, které přinášel praktický život, a tak se vlastně od začátku formoval její přístup ke světu: věčný a nekomplikovaný. Lidé na Žižkově se nemučili představami, čím budou a s kým budou žít, protože všechny tyto věci za ně nakonec vyřešil život sám. A ten začínal každé ráno znovu, každý den se obhajovala vlastní existence zas od začátku. Škola žižkovské ulice byla tvrdá, ale koneckonců demokratická.

* * *

Olžinu docházku do školy lze popsat několika slovy. Vychodila nejdřív obecnou školu na Perštýnském náměstí a potom měšťanku v Lupáčově ulici; na učení, aspoň co se dá soudit z jejích vlastních slov, moc nedala – to už si raději četla, dost a odjakživa. Než by se doma učila, to radši zachovávala denní rituál žižkovských dětí: po příchodu ze školy prásk s taškou do kouta a hurá ven na lítačku, pokud možno s návratem až těsně před zavřením domu.

Podle vlastních slov si Olga ve škole oblíbila jediný předmět, a to byl tělocvik; líbilo se jí ještě, že dívčí třídy byly ve škole oddělené od chlapeckých, protože patnáctileté dívky prý jsou vyspělejší a průbojnější než chlapci, a tak se nemu-

sely (jak to aspoň Olga viděla) se zpožděnými kluky zdržovat. Mimořádně neoblíbeným předmětem pro ni byla němčina, ale v tom sdílela osud i pocity ostatních českých dětí, které chodily do školy za protektorátu. Jinak už o jejím chození do školy není moc co říci, naprostou většinu své výchovy posbírala doma nebo na ulici.

Na Žižkově prožila celých šest roků války. Když na to jako dospělá vzpomínala, činila tak většinou s úsměvem; viděla totiž válku dětskýma očima jako dobrodružství spojené s houkáním poplašných sirén a s nálety; přímo v domě, kde s matkou bydlela, byl protiletecký kryt a časté pobyty v něm představovaly pro žižkovskou „lumpačku“ spoustu nádherného vzrušení. Dobrodružství vyvrcholilo při povstání, kdy se přímo v Buchovcově ulici, pár metrů od domu, kde Olga bydlela, stavěla barikáda; od toho ji odháněli, protože to bylo pro dvanáctiletého fracka nebezpečné – ale v tom, aby rodině nosila chleba, pro který se protahovala dírou ve střeše sousední pekárny, jí zabránit nemohli. Pak po Koněvově třídě konečně přijela Rudá armáda. Pro Olgu, stejně jako pro jiné děti jejího věku, však nebylo hlavní událostí samo osvození, ale fakt, že ruští vojáci rozdávali z amerických zásob mýdlo a čokoládu.

A pár dní po 9. květnu získala ještě jednu zkušenost s Rudou armádou, tentokrát opravdu nezapomenutelnou. V celé ulici tábořili ruští vojáci, po obou stranách byly rozestavené koňské potahy. Vojáků bylo všude plno, lezli samozřejmě do domů a dobývali se do bytů, zvláště když viděli, že uvnitř jsou ženy, a jednoho dne čtyři z nich vrazili také do bytu matky Šplíchalové. Byla doma jen s oběma dcerami a synem, starší dcera už měla v té době sama dvě malé děti. Tři vojáci po pár minutách odešli, čtvrtý zůstal; vtrhl k mat-

ce do pokoje, děti ve strachu zalezly pod peřinu a prý neviděly ani neslyšely nic. Po nějaké době matka přišla. Nikdy jim výslovně neřekla, že byla znásilněná. Vůbec nic jim o tom neřekla. Názory na Rudou armádu se tím však v rodině podstatně změnilly.

* * *

Olga vyrůstala v převážně ženské domácnosti, kde vedle sebe žily celkem tři, později dokonce čtyři generace: babička, která nesla hlavní tíhu výchovy dětí, matka, která chodila do továrny, dvě sestry s bratrem – a po čase i děti Olžiny starší sestry Jarky. Ta se brzy vdala, když bylo Olze devět let, narodilo se jí první dítě – a během pár let udělala z Olgy tetu hned pětinasobnou. Její muž, kterému se v rodině říkalo „chlapák“, ji však nakonec opustil: zopakovala tím osud matky a posílila rodinný mýtus o nevelké životní spolehlivosti mužské poloviny lidstva. Pět dětí nedokázala zvládnout sama ani s babiččinou pomocí. Na řadu tedy přišla Olga, věkem spíš o málo starší sestra než teta svých synovců a neterí. Ještě jako dítě na sebe vzala povinnosti náhradní matky, na které leží všechny starosti o to, zda děti budou mít co jíst a pít, zda neonemocní, budou čistě oblečené a tak dále. Na dospívající dítě až neuvěřitelné břemeno, usnadněné leda tím, že si Olga patrně neuměla představit, že by bylo možné žít také jinak.

Není pochyb o tom, že tato Olžina raná a bezpečně zafixovaná zkušenost dává odpověď na spoustu otázek po jejím chování v dospělosti: zvykla si, že je to ona, kdo zbývá jako poslední, aby se postaral, a objevila v sobě tuto schopnost – bez sentimentu a v podstatě beze slov věnovat všech-

nu pozornost druhým a sama zůstat v pozadí. Vedena svou obrovskou, z rodiny zděděnou vitalitou, došla k názoru, že být správnou ženou znamená být napůl matkou a napůl sestrou. Vznikl tím návyk, který byl tak silný, že nepřestal působit ani poté, co „její“ a sestřiny děti dospěly. V nejrůznějších formách, které si vyžádal všední život, se Olga o rodinu, jejíž skutečnou hlavou se stala, starala dál – ve formě drobných nebo větších dárků, peněžních půjček, společně tráveného času nebo prostě lidské účasti; typickým projevem tohoto jejího povahového rysu byl způsob, jakým v 80. letech dopečovala o svou matku.

V dospělosti Olga o své rodině mluvila často a ráda, zpravidla s hrдостí a pýchou. Za každé situace a ve všech dobách, samozřejmě i po roce 1989, zvala přinejmenším jednou ročně – o Vánocích – své příbuzné k sobě domů na rodinnou sešlost, ale třeba i v létě na Hrádeček. Pár nejbližších příbuzných pozvala dokonce i na první prezidentskou volbu Václava Havla v prosinci 1989; nechtěla prostě být v pro ni stísnujícím prostředí Vladislavského sálu sama. Jednou ze základních opor jejího života bylo vědomí široké rodiny jako zdroje bezpečí. V prosinci 1989 o tom řekla v rozhovoru pro časopis Vlasta: „Z mých ani Václavových blízkých nás nikdo neopustil ani v dobách nejhorších. Velmi nás to sblížilo. Jako bychom se tím víc semkli a měli se ještě víc rádi.“ V Olžině blízkém okolí bylo všeobecně známo, že řekne-li někdo křivé slovo proti její rodině, nalezne v ní kvalifikovaného nepřítele.

Později, na Hradě, vzbudil občas úžas upjatější části úřednictva samozřejmý tón, s jakým se Olga Havlová chlubila, že například její sestra byla kuchařka. Takzvaný společenský diktát pro ni ani v tomto prostředí nehrál roli. V posledních

letech života se její vztah k rodině projevoval i ve zvláštním přání, kterým se vážně a intenzivně zabývala – otevřít někde na venkově dům, který by fungoval jako domov pro tělesně postižené a zároveň by měl pár pokojů, kam by mohli přijíždět za odpočinkem lidé, kteří jinak nemají kam jet. V té chvíli myslela i na své příbuzné a propracovávala tuto myšlenku i do takových detailů, jako kde a jak budou k vyvednutí klíče.

* * *

S pěti malými dětmi – třemi Olžinými synovci a dvěma neteřemi – se rodina tehdy ve 40. letech proměnila v klan; nejlíp to bylo vidět vždy v den matčiny výplaty, když se všichni sešli (a ti nejmenší byli přivezeni v kočárku). V tak rozvětvené rodině se setřely generační rozdíly: jedni se zde vždycky rodili a druzí dospívali, což se vše dalo jakoby plynule, ve zhruba stejných intervalech. Autorita tudíž byla rozdělená mezi více lidí než v průměrných rodinách a životní role se za takových okolností učily a přebíraly za pochodu, v praxi, tlakem nutnosti. Dělit se je normální; co nemáš rád, nedělej druhému; a především jednej rychle a nekomplikuj věci nadbytečným přemýšlením – tyto příkazy nebylo třeba dětem vštěpovat, protože se je naučily samy, vlastním jednáním. Byla to nekomplikovaná, neřízená, ale o to účinnější výchova k altruismu: dětem přecházel do krve pocit, který možná nebyly schopny vyjádřit slovy, ale podle kterého se uměly chovat – že je totiž samozřejmé být solidární s druhým. Byl to pocit tak hluboký, že se projevoval v množství na pohled odlehlých drobností: pro Olžinu starší sestru, vyučenou kuchařku, bylo například ctí vařit pro početnou spo-

lečnost, která se scházela na Hrádečku; vařit pro pár lidí, nebo dokonce jen pro sebe, ji „nebavilo“ a odbývala se při tom podobným způsobem jako Olga, jejíž životospráva bývala často strašná – k snídani káva a cigareta, k obědu polívka (nikoli polévka, ale „polívka“, tedy po žižkovsku) a teprve večer pořádné jídlo, málokdy však zdravé; například zeleninu Olga nijak nevyhledávala.

V době, kdy dostala úkol vychovávat děti, byla ještě sama dítětem; zodpovědnost, kterou měla, ji však nutila, aby se chovala podle svých představ dospělé. Zvládla přísnější část svých povinností jako večerní krmení a mytí dětí ve škopku; v těch zbylých, svobodnějších chvílích se řídila příkladem své matky. Tak se znovu vyraželo do kina; nyní dokonce v celé tlupě dětí – na Pyšnou princeznu, Kocoura v botách, Čuka a Geka, Němou barikádu a Obušku z pytle ven; repertoár se proti nedávným letům změnil. V sobotu ráno se šlo do sokolovny na Koněvově třídě na Kašpárka a cestou zpátky se dětem kupovaly sušené švestky na špejli a jabka v karamelu. Později, to už byly větší, brala Olga děti také na filmy, které chtěla vidět sama: na Mzdu strachu nebo Kavalkádu džungle, na Fanfána Tulipána.

Často se trávil volný čas tím, že se hrály karty; Olga všechny děti naučila bulku a pak je se střídavými úspěchy obehrovala o pětníky a desetíky. Jindy dětem četla a nad knihami v té době trávila spoustu času i sama – z jejích zápisů o přečtených knihách nakonec vznikly tři hustě popsané sešity. Několikrát byla s dětmi na horách – v Krkonoších, v chatě patřící podniku, ve kterém pracovala matka. Spolu s matkou a babičkou však Olga také učila děti doma pomáhat – kluci nosili kýble s uhlím i tašky s nákupem a dívky se zas odmala potulovaly v kuchyni, takže ve čtrnácti uměly uva-

řit a dát na stůl kompletní oběd. Když se přesto občas objevil nějaký nedostatek, třeba když rozvařené bramborové knedlíky protekly kráječem, bylo vždycky spolehnutí na to, že dětský hlad tyto chyby překryje.

Všech pět dětí Olgu v dospělosti vnímalo jako svou druhou matku: vedle názoru jejich pravé mámy je vždycky zájímalo ještě to, co k tomu říká Olga. Všichni v životě obstáli v početných povoláních – nejstarší Míša jako řidič, František jako horník na Kladně, Alena jako účetní, Oto jako pokrývač a nejmladší Olinka (jíž byla tehdy osmnáctiletá Olga za kmotru) jako prodavačka v Mototechně. Dvě z dětí Olgu předešly ve smrti; zemřely na rakovinu tak jako později ona.

Zvláštní je, že Olga v této pozici staršího sourozence, jímž de facto byla, své svěřence téměř netrestala, neusnadňovala si tedy své postavení. Jen zcela výjimečně se pomstila nejstaršímu synovci tím, že ho nastrojila do dívčích šatů; upřímně plakal, dokonale zahanben tak strašným ponížením. Většinou však stačilo, když se Olga podívala – už v jejím pohledu prý se prosazovala její autorita; a tomuto tvrzení je možné věřit, protože se v nesčetných obměnách zopakuje v dospělém životě, ve sporech a konfliktech na úplně jiné úrovni.

A ještě jednu zvláštnost její výchovné působení mělo: občas si od svých svěřenců nechala sloužit, v rámci hry, kterou děti nadšeně přijímaly – ale ve které byly role vždy rozdělené tak, že Olga byla princezna a synovci a neteře, případně mladší bratr Pepík, byli sloužícími. Nechala se od nich oblékat a česat nebo si vymohla, aby jí líbali ruce... Spíš než snahu napodobit filmové princezny je v tomto chování možné vidět první projevy touhy vymanit se z daného životního prostředí – tedy ze Žižkova, který Olga sice měla pevně posazený přímo v těle, ale který ji zároveň začínal svazovat

svým nedostatkem transcendence, jejíž potřebu si začínala uvědomovat. Její vztah k čtvrti byl od té doby dvojaký: milovala žižkovskou přímou a otevřenost, zároveň však, s prvními objevy stop duchovní aristokracie v sobě, se snažila Žižkov v sobě popřít. A dostat se jinam, výš.

* * *

Jak bylo řečeno, Žižkov, který Olga znala, byl hlavně dělnickou čtvrtí, což s sebou zejména po roce 1945 přineslo větší náchylnost k přejímání komunistických myšlenek; ne nadarmo se komunističtí poslanci už za první republiky vychloubali existencí „rudého pásu“ okolo Prahy, složeného z dělnických obyvatel periferie. Obzvlášť rudý byl sousední Karlín, kde mezi válkami sídlil ústřední výbor KSČ; Žižkov se svým pepickým individualismem rudé nákaze dlouho vzdoroval, avšak léta hospodářské krize i tady udělala své.

V Olžině rodině se to projevilo hned po roce 1945 vstupem matky do komunistické strany. Byla vzorovou a ideální členkou: jako dělnice věřila, že až se splní všechno, co je slibováno, nejenže se jí povede líp, ale především ve světě zavládne sociální spravedlnost a začne krásný nový svět. Do Gottwaldovy strany ji to ostatně upřímně táhlo už za první republiky, kdy do ní vstoupil i Olžin otec. Jedna z nejstarších vzpomínek Olžiny starší sestry Jarky, jako vystřižená z Olbrachtovy Anny proletářky, se vztahuje k dělnické schůzi v hospodě U Beránků v žižkovské Roháčově ulici. Otec s matkou ji tam vzali s sebou; schůze však nebyla povolená, takže ji policie přišla rozehnat; otec vzal dceru pod kabát, rozrazil dveře a utíkal pryč s policajty v patách.

Matka vždycky všechno brala doopravdy, a tak byla oprav-

dová také ve svých omylech. V prvních letech byla přesvědčenou stranicí: dala se například ke skupině žižkovských žen, které každoročně, v pestrobarevných úborech, nacvičovaly do prvomájového průvodu tělocvičná vystoupení, jimiž pak ohromovaly funkcionáře na tribuně. Když na prezidenta Gottwalda nebo Zápotockého zamávaly třepetalkou, vznikla při pohledu shora pěticípá hvězda; když se zavrtěly v bocích, byl z toho srp s kladivem. Jednou se matka z takového průvodu vrátila domů ještě ve cvičebním dresu, kanárkově žluté blůzce – a nezvedené dcery se při pohledu na ni mohly umlátit smíchy.

V tomto ohledu se totiž matka s oběma dcerami neshodla: pro její členství v komunistické straně neměly od začátku nejmenší pochopení. Vzhledem k prostředí, jejich věku a všem dobovým okolnostem byl jejich postoj spíš výjimečný, měl však logické pozadí. Tchán starší sestry, požívající značné autority, kdysi zakládal spolu s Václavem Klofáčem národně socialistickou stranu. Ta měla, zvláště v Klofáčově pojetí, vyhraněný antikomunistický program a jeho ozvěny teď intenzivně začaly působit i na obě Šplíchalovy dcery.

Výsledky byly vidět téměř obratem a matka byla první, na koho proměna jejich dcer dolehla. Jednou ji například napadlo vybudovat si k poctě milovaných politických vůdců za oknem oltářík, ve kterém by čestná místa zaujaly plechové portrétní reliéfy Beneše, Stalina a Gottwalda. Stalo se, naaranžovala dokonce kolem květiny, takže výsledek nebylo možné přehlédnout; a nepřehlédla ho ani Olga, která však měla na oltář jiný názor, a matce ho převrátila. To zas rozčililo matku, a tak vyházela dceři všechny její šaty na dvůr. Celou záležitost ukončila zuřící a ponížená Olga tím, že se na zbytek dne zamkla na dvoře na záchodě.

Dnes se může zdát těžko uvěřitelné, jak mohly politické spory vést lidi k tak konfliktnímu jednání; nabízí se ovšem odpověď, že taková byla prostě doba, připravující vystřídání demokratického společenského řádu řádem totalitním – a proto doba politicky nesmírně vážná až rigidní. V každodenní realitě Šplíchalovy rodiny se to projevovalo nekonečnými politickými debatami, ve kterých se přetřásaly aktuální události a které obvykle skončily hádkou s matkou – zvláště po únoru 1948, kdy KSČ začala organizovat společnost podle svých představ.

Tyto debaty měly zpravidla stejný průběh: každý mluvil, o čem chtěl, ale když se do řeči pokusila vmísit matka, Olga nebo sestra Jaruna ji umlčely: Ty mlč, takys pro ně hlasovala. (Matka ve volbách v roce 1946 samozřejmě volila KSČ.) Následovala hádka – jako třeba v roce 1949, kdy vděční pracující vyslali z Prahy do SSSR vlak plný darů ke Stalinovým 70. narozeninám. Olgu takové počínání rozčililo a s matkou se pohádala tak, že doma potom byla několik dní tichá domácnost. Stejný vztek však Olgu přepadal – a tady už to bylo pouze z vlastní hlavy, bez sestřina přispění –, když viděla dráty koncentračního tábora v Bytízu u Příbrami nebo když poslouchala přenos z procesu s Miladou Horákovou, který v Praze přenášel městský rozhlas přímo do ulic. To byly zážitky, na které vzpomínala ještě po čtyřiceti letech a které ji ovlivnily stejně jako četba pitomých básniček o Leninovi, jimž se chechtávala při předčítání svým malým neterím.

Zajímavé bylo, že matka, přesvědčená stranice, se po čase začala přidávat na stranu svých dcer. Hnutí, jehož smyslem bylo povznést život lidí, jako byla sama, ji také jako jednu z prvních zklamalo – a začalo-li ztrácet lidi tak předurčené pro socialismus, jako byla matka Šplíchalová, začal tím též

jeho pád, hluboko v 50. letech a dávno před roky 1968 nebo 1989. U matky rozchod s komunismem začal tím, že porozuměla systému drobných všedních kamufláží, jako byly třeba oslavy Mezinárodního dne žen – navenek se ženy ctily, ale ve skutečnosti byly nahnány do továren, kde pracovaly za horších podmínek než muži. Matčin život jako dělnice se v ničem nelepšil, ačkoliv se podle slibů měl dít opak, a začaly se objevovat první známky, že nový „systém“ řízení společnosti nefunguje.

Od chvíle, kdy si Olžina matka uvědomila, jak svým členstvím v KSČ naletěla, začala se s ním pomalu rozžehnávat. Jako téměř u všech, kdo se dobrali stejného zjištění, se to u ní projevovalo nadáváním. A dorazil ji rok šedesát osm – stejně jako milovala Dubčeka, nenáviděla ty, kdo přivodili jeho pád. K odchodu ze strany ji však nakonec přivedlo něco jiného: zdražení stranických známek, respektive zavedení jejich platby procentuální srážkou z platu. Když si matka spočítala, kolik to dělá v přepočtu na kila cukru a bochníky chleba, odmítla známky platit a vrátila legitimaci. Pozoruhodné bylo i to, co následovalo. Vzhledem k tomu, že šlo o dlouholetou členku, a navíc dělnici, základní organizace za ni několik let dál platila známky sama a učinila z ní mrtvou duši přesně v duchu Gogolova románu.

V takovém prostředí Olga na Žižkově vyrůstala jako radikál: po roce 1948 nejenže nevstoupila do Pionýra, ale nepřihlásila se ani do ČSM – a mimochodem totéž pak po jejím vzoru udělalo všech pět dětí její sestry. Od roku 1946 až do zákazu Junáka byla členkou této organizace, hlavně proto, že ji bavil sport, kterému se tam mohla věnovat. (Když jednou při závodech vyhrála v běhu na šedesát metrů a dostala za to plaketu, ocitla se na vrcholu blaha; v květnu 1990 ji, s

ohledem na její někdejší členství, zvolili náčelníci tehdejšího Českého a Slovenského skautingu.) Poslední organizací, do které Olga jako dívka ještě chodila, byl žižkovský Sokol – ale ten jí po roce 1948 také zrušili.

Žižkovská věcnost Olgu nutila porovnávat komunistické sliby s jejich naplňováním, a protože nešlo přehlédnout jasné rozdíly, přestalo ji toto hnutí zajímat. Od počátku 50. let viděla věci tak, že komunisté (sama obvykle říkala bolševici) jsou podvodníci a zločinci, a zaujala k nim postoj jako k nenáviděné vrchnosti. Tím pro ni tato věc skončila.

Ačkoliv po celý život zastávala postoje, kterým se obyčejně říká antikomunistické, její popření KSČ v sobě neneslo prvky ideologie. Antikomunismus sám je stejně ahistorický a strnulý jako komunismus, proti kterému se staví. Olžin postoj vycházel ze zdravého základu vlastní životní zkušenosti, a ta říkala, že systém, který není spravedlivý, musí zaniknout. Proto se ve svém životě mohla stát vážnějším nepřítelem vládnoucí moci než takzvaní antikomunisté, se kterými si policie uměla poradit. Olga však zůstala upřímným a celoživotním soupeřem, což se projevilo nekomplikovanou samozřejmostí jejích postojů za časů Charty: proti komunismu se muselo bojovat, tím se věc nesmírně zjednodušila.

* * *

Obraz Olžina dospívání by nebyl úplný bez připomenutí ještě jednoho prostředí, které na její vývoj mělo významný vliv, a to byl Milíčův dům, který před válkou na Žižkově vybudoval a od té doby až do počátku 50. let vedl známý křesťanský pacifista Přemysl Pitter. Slovo „známý“ v dnešních žižkovských podmínkách netřeba brát doslova; ačkoliv

se při oslavách stého výročí Pitterova narození v roce 1995 objevila řada vznešených epitet, jako „český Albert Schweitzer“ nebo „Komenský naší doby“, do novodobého žižkovského povědomí se Pitter nevrátil – což nejlépe dokumentuje skutečnost, že ulice, která v této čtvrti třetím rokem nese jeho jméno, vlastně ani není ulicí, ale jen asfaltovou spojkou mezi zadními trakty administrativních budov z Olšanské ulice. Náhodný chodec, zvědavý na to, jak se na Žižkově ctí Pitterův odkaz, se tam proplétá mezi odstavenými automobily, nákladovými rampami a hranicemi dřevěných palet.

Když však ještě bylo všechno jinak, na začátku 30. let, přišel Přemysl Pitter na Žižkov s tehdy nevídaným experimentem. O Vánocích v roce 1933 tam otevřel první část Milíčova domu, nazvaného podle náboženského reformátora Jana Milíče z Kroměříže – kazatele, jenž své schopnosti dal k dispozici praktickým potřebám obce (mimo jiné zřídil útulek pro padlé dívky). Pitter sám laicky kázal, po zážitcích ze světové války, kdy byl na frontě odsouzen k trestu smrti, se navíc stal přesvědčeným pacifistou, a zejména se zajímal o výchovu dětí z chudých dělnických čtvrtí, jejichž rodiče byli celý den v práci a které byly, tak jako často i Olga, odkázané na život na ulici.

Milíčův dům, moderní funkcionalistickou budovu, která vyrostla na břehu olšanského rybníka, vedl Pitter spolu se švýcarskou pracovnící v pedagogice Olgou Fierzovou a týmem vychovatelů, většinou dobrovolníků nepobírajících plat. Do tohoto domu přišla Olga Šplíchalová prvně někdy v roce 1943 a docházela tam, pokud se podařilo zjistit, až do čtrnáctého roku svého věku, tedy asi čtyři roky. Milíčův dům byl na svou dobu velmi moderní zařízení pro 150 až 200 dětí; ty zde trávily ve všední dny čas od jedné do šes-

té hodiny odpoledne, v neděli ráno bylo otevřeno k besídkám, případně laickým bohoslužbám. Ačkoliv byl Pitter sám křesťansky orientován, výchova se odehrávala v duchu plné náboženské tolerance, a připomínala-li něco, pak nikoli školu nebo klášter, jak občas uváděly zlé jazyky, ale jakousi rozšířenou verzi rodiny. Když například některé z dětí onemocnělo, docházel je Pitter domů navštěvovat; leccos také naznačuje oslovení, které pro své vychovatele vymyslely děti a které se rychle ujalo: Pitterovi se říkalo „strýčku“, vychovatelkám „tetinko“.

Z hlediska dnešní doby se leckteré metody nebo realie Milíčova domu mohou zdát naivní – platí to například pro názvy zhruba desetičlenných skupin dětí, rozdělených podle věku: děti z první a druhé třídy se jmenovaly Broučkové a Kůzlata, starší byly Veverky a Včelky, nejstarší Srnky a Hospodyňky – to byly, jak se dá tušit, dívky před skončením školní docházky. Činnosti, které se pod těmito názvy skrývaly, však byly upřímně prožívané a pro budoucnost dětí důležité. Děti se zde předně učily žít v rovnoprávné komunitě; objevovaly nekonfliktní způsoby komunikace; byly zde vystavovány četným estetickým zážitkům, což obohacovalo jejich vnímání; rukodělné kroužky jim dávaly možnost zjistit, pro jakou činnost mají vlohy, takže mohly začít přemýšlet o budoucím povolání. Pitterovým cílem bylo probudit v dětech vnitřní život a naučit je prožitku; tímto způsobem doufal rozeznít v každém jednotlivci skryté boží jádro, o jehož existenci byl přesvědčen. Na svou dobu byl proto Milíčův dům i v evropském měřítku unikátním zařízením – mimo jiné tím, že Pitter nedostával žádné státní ani jiné subvence a veškerý provoz hradil z příspěvků dobrovolných dárců, žižkovských podnikatelů a živnostníků, a také rodičů dětí.

Když se po válce na ducha Milíčova domu pokusil navázat státem řízený systém takzvaných školních družin, stalo se tak sice s nadšením, avšak bez výrazného úspěchu.

Zájemců o docházku do Milíčova domu bylo mezi žižkovskými dětmi vždy mnohem víc, než kolik se jich vešlo, a proto Pitter začal vést seznamy čekatelů. Děti, které se v nich ocitly, směly chodit zatím aspoň na nedělní besídky, kam se směstnalo víc návštěvníků; když se pak některé místo uvolnilo, ohlásila se v rodině jedna z Pitterových vychovatelek, nejčastěji paní Rottová; přišla, promluvila s rodiči, zjistila jejich majetkové poměry a dohodla s nimi, kdy může dítě nastoupit. Tímto způsobem se do Milíčova domu dostala i desetiletá Olga Šplíchalová, a protože to učinila výrazným způsobem, utkvěl jedné pamětnici dodnes v očích obraz hubeného děvčátka se záplavou světlých vlasů, v bílé halence a tmavomodré skládané sukni, která jednoho odpoledne vstoupila a začala si hrát s dětmi. Na rozdíl od nich však prý dost hlučně, takže vychovatelka, dobrá paní Rottová, ji musela napomenout: „Olinko...“ Nepomohlo to. „Olgo!“ zvýšila tetinka hlas. Opět nic. Nakonec prý paní Rottová trochu povolila pitterovským pedagogickým zásadám, nadechla se a zakřičela: „ŠPLÍCHALOVÁ!!“ Teprve pak se Olga, zaujatá hrou, trochu ztišila.

* * *

Život v Milíčově domě měl svůj rytmus stanovený každodenním řádem vyvěšovaným ve vstupní hale. Odpoledne se většinou začínalo zpěvem, děti se učily kánony a dvojhlasy zpěv; potom se četl nebo vyprávěl nějaký příběh a rozebíral se jeho obsah – většinou tak, aby na děti zapůsobil svým ak-

tuálním poselstvím. Když třeba v roce 1941 vstoupil Sovětský svaz do války, přinesl Pitter povídky Lva Tolstého; když o pár měsíců později vstoupila do války Amerika, přišel s knihou Poctivý Abe, která pojednává o Abrahamu Lincolnovi. V domě byly dílny pro pracovní výchovu, herny, hudební sál a knihovna, kde děti trávily čas rozdělené v kroužcích. Každé odpoledne dostávaly svačinu. Když bylo hezky, šly ven na hřiště nebo na zahradu, kde pěstovaly zeleninu. Končilo se opět se zpěvem, a to vše dohromady děti podle četných svědectví nesmírně zajímalo, už jenom proto, že zde nepřicházela v úvahu pouliční nuda.

Nejhorším trestem v takovém prostředí prý bylo jít si sednout na pět minut na chodbu, přímo pod hodiny, jejichž ručičky se nekonečně vlekly. I Olga to občas zažila; záhy však zřejmě pochopila, co tady pro sebe může získat. Nejčastěji ji bývalo vidět v knihovně, kde byl mnohem větší výběr než doma a kde mohla hltat všechno od pohádek přes foglarovky a bigglesovky až po knížky o přírodě, jimiž Pitter také nešetřil. V herně se naučila ping-pong, který pak ráda hrála (a bojovně prožívala) celý život; řádila při míčových hrách, ale byla také členkou pěveckého kroužku, který vedl profesor Ferdinand Krch. Soudě podle zpráv, které do zpravodaje Milíčova domu psal Přemysl Pitter, neobešla se tato výchova zpěvu bez pedagogického sebezapření. „Je téměř nemožné z vykřičených, osípaných hrdel hochů dostat jemný tón,“ psal Pitter; také zpěv děvčat zpočátku „připomínal moderní čtvrttónovou hudbu“, dodával kriticky. V létě Pitter organizoval pro „své“ děti tábory v přírodě, ve vlastním domě v Mýtě u Rokycan, který vybudoval. Nejméně jednou se tohoto tábora zúčastnila i Olga.

Tímto způsobem sice Pitter z žižkovských raubířů a sle-

čen nevychoval anděly, nabídl jim však ještě jeden svět, který existoval mimo svět bezprostřední pouliční zkušenosti. Vštípil jim nejen, že slušný život se řídí podle určitých pravidel, ale i to, že má smysl především tehdy, vztahuje-li se k něčemu vyššímu, ať už se tomu říká jakkoliv. Konkrétně z Olgy Pitter křesťanku neudělal, svůj životní koncept Olga opírala o jiné principy než o Boha a hovorům na náboženská témata se většinou vyhýbala s přesvědčivým odkazem na to, že dokáže čerpat posilu přímo ze sebe. (Nepožádala ani, jak to i u životních nekřesťanů často bývá, o poslední svátosti.) Dal-li pobyt v Milíčově domě Olze něco především, pak to byl rejstřík prakticky použitelných hodnot, které jí umožnily naplno zabrat, vždy když se dostala do pozice, kdy jich mohla využít. Ať už v letech, kdy byl Václav Havel ve vězení a kdy automaticky přebírala jeho povinnosti, nebo po roce 1989, kdy způsobem, který neočekával nikdo, zvládla svou roli na Hradě, a hlavně práci ve Výboru dobré vůle.

Poválečný Pitterův osud mohl být pro Olgu navíc poučením, jaké důsledky může mít zachovávaní pitterovských hodnot v praxi. Stejně jako se za války ve svém domově staral o židovské děti, vzal Pitter v roce 1945 pod ochranu vedle navrátilců z koncentračních táborů také děti německých uprchlíků. Zejména v druhém zmíněném případě si tím vysloužil nenávist, která se naplno provalila po roce 1948. Milíčův dům byl přeměněn v řadovou školní družinu a Pitterovi sice bylo povoleno zůstat (už proto, že byl schopen dál z příspěvků hradit její provoz), pouze však ve funkci vychovatele. Nakonec, v roce 1951, byl spolu se všemi ostatními zaměstnanci vyhozen a vstup do Milíčova domu mu byl zakázán; když se dozvěděl, že má být – na udání rodiče jednoho z dětí – poslán bez soudu do jáchymovských uranových dolů,

rozhodl se k emigraci. (Zemřel v roce 1976 ve Švýcarsku.) 34 na to, že dokáže čerpat posilu přímo ze sebe. (Nepožádala ani, jak to i u životních nekřesťanů často bývá, o poslední svátosti.) Dal-li pobyt v Milíčově domě Olze něco především, pak to byl rejstřík prakticky použitelných hodnot, které jí umožnily naplno zabrat, vždy když se dostala do pozice, kdy jich mohla využít. Ať už v letech, kdy byl Václav Havel ve vězení a kdy automaticky přebírala jeho povinnosti, nebo po roce 1989, kdy způsobem, který neočekával nikdo, zvládla svou roli na Hradě, a hlavně práci ve Výboru dobré vůle. Poválečný Pitterův osud mohl být pro Olgu navíc poučením, jaké důsledky může mít zachovávání pitterovských hodnot v praxi. Stejně jako se za války ve svém domově staral o židovské děti, vzal Pitter v roce 1945 pod ochranu vedle navrátilců z koncentračních táborů také děti německých uprchlíků. Zejména v druhém zmíněném případě si tím vysloužil nenávist, která se naplno provalila po roce 1948. Milíčův dům byl přeměněn v řadovou školní družinu a Pitterovi sice bylo povoleno zůstat (už proto, že byl schopen dál z příspěvků hradit její provoz), pouze však ve funkci vychovatele. Nakonec, v roce 1951, byl spolu se všemi ostatními zaměstnanci vyhozen a vstup do Milíčova domu mu byl zakázán; když se dozvěděl, že má být – na udání rodiče jednoho z dětí – poslán bez soudu do jáchymovských uranových dolů, rozhodl se k emigraci. (Zemřel v roce 1976 ve Švýcarsku.)